

שיטת האחייעזר לחילוק בין הסוגיות – 1101

לאן הגענו ? בישוב הסתירה בין הסוגיות (זורה חייב למרות שהוא גרמא כיון שמלאכת מחשבת אסורה תורה ואילו כיבוי דליקה באמצעות כדים מלאי מים שהדליקה תגיע אלי הותרה כיון שמדובר בגרמא) למדנו עד עתה שלש שיטות :

זורה ורוח מסייעתו - גרמא שחייב משום מלאכת מחשבת	כיבוי באמצעות כדים מלאים - מותר כי נחשב גרמא
רא"ש	זו עצם המלאכה ולכן נאסרה. וגם יש לאסור כאשר הגרמא בגוף הדבר, כגון להסתפק מהשמן
זרע אמת	הוא עושה מעשה ובו בעת נעשה לאחר זמן, והוא רק "מאפשר"
שלטי גיבורים	גרמא בכוונה אסורה גרמא ללא כוונה אין בה איסור אפילו בפס"ד וכאן כוונתו לחסום הדליקה

חשוב לפי כל שיטה מה דינו של "מפסק גרמא" – שמתכוון לפעול תמיד באופן זה ? ולקמן - שיטת האחייעזר.

שיטת אחיעזר חלק ג סימן ס

ומה ששלח אלי העתקת מכתב גדול אחד הנדפס בעתון ירחי בית ועד לחכמים מניו יארק תרס"ג ע"ד הדלקת אור אלקטרי ביום טוב שמתיר, היינו רק ביום טוב וס"ל דאין זה מוליד, וצירף זה לסניף שהוא גרמא, אבל לא עלה על הדעת להקל בשבת וגם בדין יום טוב אין הלכה כמותו. והנה בעיקר הדבר שמבארים בהירחון אופן הדלקת האלקטרי שבטרים הכנסו לתוך הזכוכית הפסק יש בו וכו' וכשמסבב את הגלגל נעשה צפוי קצר זה מעין גשר שהזרם עובר עליו, ולפי"ז יש לדון דבסבובו להכפתור שבתוך המעריך אינו אלא גרמא בעלמא ודמי להא דא"ר בסנהדרין ע"ז ע"ב זרק חץ ותריס בידו ובא אחר ונטלו ואפילו הוא קדם ונטלו פטור דבעידנא דשדי ב"י מיפסק פסיקי גירי, הרי קמן דהמסלק את התריס המעכב את החץ שלא יגש אליו אף על גב דבסלוקו זה מכשיר הוא את החץ שיהרוג או יזיק מ"מ אין להמסלק הזה דין מזיק בידים ורק גרמא עלמא, וה"נ לענין שבת הוי גרמא. זהו תו"ד....

והנה בעיקר הדין לגבי גרמא בשבת דעת האבן העזר באו"ח בסוף סי' שכ"ח בנותן חטים לתוך רחיים של מים חייב ולא כמו שכתב המג"א בסי' רנ"ב (=שסובר שמדובר באיסור דרבנן) וכל האחרונים השיגו על המג"א על מה שהביא רא"י מדברי התוס' שבת י"ח. ודעת האה"ע דחייב כמו שאמרו בב"ק דף ס' זורה ורוח מסייעתו דאף דלנוקין הוי גרמא ופטור לענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ומכ"ש מה שחייב בנוקין.

ולכאורה ד' האה"ע תמוהים מאי רא"י מזורה דזהו מלאכתו כמו זורע ואופה וצד ? אלא דגם ד' המג"א בסי' רנ"ב שהוכיח מצידה אינו מובן, דשאני צידה דזהו מלאכתו, אבל ברחיים של מים הא אפשר מלאכת הטחינה ברחיים של יד ?

ונראה בדעתם דמה שאמרו בזורה ורוח מסייעתו מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא אמרו שזהו עצם המלאכה, היינו דכל שהוא מלאכת מחשבת והמלאכה מתעבד באופן זה חשוב מלאכת מחשבת ועל כן גם בנותן חטים ברחיים של מים, שזהו דרך הטחינה אף שבאפשרי לעשות ע"י טחינה ביד מ"מ זוהי מלאכת מחשבת שאסרה תורה. ולא דמי להא דשבת ק"כ בגרם כבוי שהוא בא במקרה ובכה"ג אמרינן לא תעשה כל מלאכה, דגרמא שרי דבכה"ג לא חשוב מלאכה, אבל באופן שהמלאכה היא תמיד ע"י גרמא זהו חשוב מלאכת מחשבת....

המורם מכל האמור דבחבור החוטין של אלקטרי, להבעיר בידים, דהוי מלאכת הבערה ממש וגם אם החבור נעשה בסבוב הכפתור באופן שמאליו יתחברו החוטין דמי ביותר לבידקא דמיא בכח ראשון דחייב משום גירי דילי, גם באופן דהוי גרמא לד' אבן העוזר דבנתינת חטים לתוך הרחיים של מים יש חיוב תורה משום מלאכת מחשבת, ולבד זה גם בגרם כבוי לא כל הגרמות שוות, וכמה שי ס"ל דיש איסור תורה בזה וידעתי שיש להאריך בזה בכל פרט, אבל אין הזמן גורם לזה, ובבירור ענין זה נדפסו כמה קונטרסים שהעלו להלכה שחייבים בעלעקטרי משום מבעיר ומכבה.

נסה (א) לבאר את החילוק (ב) מה היא סברת החילוק ? (הערה: יש לעיין האם זו שיטתו לעמשה או רק "נראה בדעתם"...) (ג) האם סברתו היא אך ורק לפי אבן העוזר או אף למג"א ?

שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן לז

זה כמה קבלתי מכתבו ורק אתמול עלה בידי לקראו, והריני משיב בקצור בדברים יסודיים כדרכי, אשר שאל בחכמה בענין מחשב האלקטרוני אשר פעולתו כידוע צירוף של קוים באופן אלקטרוני ועי"ז נעשה ספרות וחשבון ומסופק לענין חוה"מ אם כתיבה שאינה מתקיימת בחוה"מ אסור חז"ל, ושוב נסתפק גם לענין שבת אי אסור כה"ג שהרי כ' בחי"א והובא גם במ"ב סי' ש"מ דלחבר אותיות אסור בשבת אף שהאותיות גמורות, אבל זה רק באופן קבוע ולא באופן עראי והכא זה עראי, אלו דבריו.

ולדידי בעניי לענין שבת לא זו דאסור אלא גם חיובא דאורייתא איכא, ושני ריעותות דאיכא כאן לכאורה היינו שאין מלאכתו מתקיימת, ושוא רק דרך גרמא באמת אינה סבה לפוטרו מכותב דאורייתא בני"ד, דמטעם אין מלאכתו מתקיימת כיון דמתקיים בשעתו ועושה פעולה הנצרכת בשלמותה דהיינו כתיבה המבוקשת זה כבר בגדר המתקיים, וכמו הכותב על בשרו בשבת ק"ד ע"ב דחייב וכלשון הרמב"ם כ"א משבת ה"ז דאע"פ שעובר לאחר זמן ה"ז ככתב שנמחק וה"נ נעשה פעולה חדשה למחקו מיד, אבל מעצם הכתיבה ה"ז מתקיים נקרא, ומה שצריך לו נעשה בשלמות....

ואף שאינו מצייר את האותיות ביד ע"י כתיבה אלא בגרמת הלחיצה על כפתורים וכדומה, הרי כבר כתבתי בעניי בשבט הלוי או"ח סי' מ"ז במש"כ הרא"ש ב"ק סי' ע"א בזורה דחייב בשבת אף על פי שהמלאכה רק דרך גרמא וכ' הרא"ש שם דבהכי חייבי רחמנא כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח ע"כ דאין לדייק דדוקא זורה, אלא כל כיו"ב כיון דבמלאכת שבת עיקר היסוד מלאכת מחשבת לעשות המלאכה כדרכה, ואם מלאכה זו תהי' אב או תולדה נעשתה בכדרכה בדרך זו שוב נחשב כעושה בידים ממש, ורמזתי שם על דברי גאון עוזינו החזון איש ב"ק סי' י"ד דחורש בשבת או זורע במכונה והאדם לוחץ לחיצה ראשונה על כפתור ועי"ז נפעלת מערכת הגלגלים זא"ז שגורמים שוב לפעולת חרישה וזריעה, אף על פי שבמציאות החרישה והזריעה לא עשה אדם כלום מלבד תחלת הלחיצה אעפ"כ חייב מה"ת דכיון דדרכו בכך היינו מלאכת מחשבת דאורייתא יעשה"ה וה"נ ממש בדידן, ולענין חוה"מ אולי יש לצדד קצת בכתיבה כנ"ל כיון דיסוד מלאכת חוה"מ הוא טירחת המלאכה כידוע לא כלל מלאכת מחשבת.

שים לב "דרכה" של מלאכה משתנה גם השנים – ואף אם זו גרמא ! וגם לפנינו הגדרה שכתובה במחשב מהווה "גרמא" – דבר שיש מקום לדון בו !

החורש או זורע בשבת במכונה כמתקנת לכך והאדם לוחץ לחיצה ראשונה וע"ז מוליד כח חוס כגורם לאדם שיצואו ויניעו את הגלגל ותנועת הגלגל ממשכת ילירת האדם וכן חוזר חלילה, נראה דכל החריש והזריעה השיצא גירא דילי ומעשיו וכמו שכתב ה"י צאש דכל ההמשך הוא מעשיו אלא שמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה, ואם מסיר את המונע אפשר דדוקא כח ראשון הוא מעשיו ואפשר דגם כח שני חשיב מעשיו וכמשי"כ לעיל. ועוד דעיקר חריש והזריעה נעשה ע"י שור ואין האדם רק כנועץ את יחד המחריש ומחזיקו ומצואר מכות כ"א צי דחורש צשור חייב משום יו"ט ומשום שציעית, ואם החריש מכה את הזרעים חייב משום זורע, אע"ג דעיקר המלאכה נעשה בכח השור המושך, דכיון דדרכו בכך זכו עיקר המלאכה, וכן אמרו צירי סוכדרין פ"ז ה"ז דחורש צבהמה צשבת הוא נסקל על ידו מצואר דחייב על החריש של הבהמה, מיכו צמלאכה שטיקרה צכחו חינו חייב על מעשה צבהמה דהא אמרו שבת קכ"ז א' מעמיד אדם את צבהמה ע"ג עשצים צשבת אע"ג דלענין נזקין מעמיד חשיב אדם המזיק לדעת הרשצ"א [ע"י לעיל סי' א' סק"ז] אלא דצמזיק שנאוי לפני המקום הנזק וצשבת שנאוי לפני המקום טורח האדם צמלאכת חול וכמשי"כ לעיל, ומיכו צעיקר המלאכה כך, חייב על ראשית גרמו, ונראה דהזורע ע"י שורים צשציעית חייב דברי מפולת שורים הוא הנהגת הזריעה כדאמר צ"מ ק"ה צ'.

חזון איש - חשן המשפט / קרליץ, אברהם ישעיהו בן שמריהו יוסף / עמוד 186
הודפס מאוצר החכמה

שים לב מה הסיק ממנו בעל שבט הלוי, ויש לדקדק האם החזו"א מחייב למרות שמדובר ב"גרמא" או שלא מדובר בגרמא כלל ועיקר רק היה מקום לפטור כיון שאין זו דרך המלאכה – וחידש החזו"א שזו דרכה. וע"ע מערכי לב עמ' שד"מ ושם גם דן בנידור"ד.

תחומין ב' עמ' 57 – מאמר פרופ' זאב לב ז"ל

בשני המכשירים נשארה שאלה מרכזית; המכשירים מורכבים מחלקים שונים, ופעולת הגרמא נעשתה בחלק מן המכשיר בדרך של גרמא המותרת בשבת ויו"ט במקרה חיוני, או על ידי כח שני או שלילי. השאלה היא, איפוא, האם יש להתייחס לפעולת האדם רק על החלק המסוים הזה ולכן זה מעשה מותר, או שמא אין לנו להתייחס לכל חלק בנפרד ולכל יחידה כאילו היא עצמאית אלא רק למכשיר כמכלול וכיחידה אחת שלמה. כתוצאה מפעולת האדם אירע משהו ואפשר לומר שאין זו פעולת גרמא, אלא כמעשה ממש כי התוצאה היא מתוכננת ושמא יש כאן מלאכת מחשבת, וצ"ע.

בדיני הגרמות יש לעיין מהי הסיבה לפטור והלא סוף סוף אדם גרם ומדוע שלא נחייבו, ועוד מה הוא יסוד החילוק בין מקרים שונים.

נראה, שהסברא היסודית לפטור בגרמות היא החשש שמא יבוא לחייב במקרים בהם הגורם הוא גרם רחוק.

וכפי שכתב הרמב"ם בספר המצוות, בביאור דין תורה 'ונקי וצדיק אל תהרגו' שהתורה אסרה להרוג על פי אומדנא בדיני נפשות, מחשש שמא יחייבו באומדנא רחוקה וימיתו את מי שאינו חייב מיתה, והעדיפה התורה לזכות חייבים מאשר לחייב את הפטורים. ואף בגרמות כך הוא, כיון שיש לחשוש שחייב בגרמות יוביל לחיוב גם בגרמות עקיפות שודאי אין לחייב בהן (כגון, מי שהפחיד את חברו, וחבירו ברח לעיר רחוקה ונהרג שם בתאונה, ודאי שבעקיפין גרם מות לחבירו, אבל אין לחייב על כך). היה מקום לפטור בכל הגרמות. אולם ישנם מקרים בהם ניתן לחייב בגרמות ואין חשש שילמדו מכאן לחייב במקרים עקיפים, והם המקרים בהם האדם המביט מהצד על המקרה אומר לעצמו, נראה לעיני אדם (ולאו דוקא על פי חוקי הטבע), שאכן האדם הוא שגרם.

ומטעם זה מובן למה חייב בידי שמים על גרמא וכמפורש בריש הכונס שבאמת גם גרמא חייב וכן פסק הרמב"ם לגבי רוצח שההורג בגרמא כמו שכר אנשים להרוג, עוון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים אלא שאין בית דין ממיתין אותו.

ולכן, אדם שזרק צרור למעלה ונפל תחתיו והרג, אין לחייבו בדיני אדם ואילו מי שיפתח ברז של חבית והיין שבתוכה יהרוג אדם הנמצא ליד החבית יתחייב פתיחת ברז שבחבית חייב בדיני נפשות וזאת למרות שבשני המקרים האדם לא הרג בכוחו ממש.

והחילוק הוא, שבמקרה של הצרור, יאמר האדם הצופה על המקרה, שהצרור נפל והרג, ואילו במקרה של החבית יאמר הצופה שפלוני פתח את הברז והרג את אלמוני. כלומר, במקרה בו ראה מן הצד מייחסת את המעשה באופן ישיר לעושה חייב, אבל במקרה בו הצופה אינו מייחס את המעשה לעושה בצורה ישירה, פטור.

וכך גם יובן מדוע מי שפותח סכר של מים ואדם אחר שמונח במרחק, נהרג מהמים פטור, לעומת מי שפותח את הסכר והורג אדם הנמצא סמוך למקום הסכר, כיון, שבמקרה הראשון הצופה מהצד יאמר שהמים הרגו את פלוני (כיון שהמים זרמו מרחק מה עד שהגיעו לאותו אדם), ואם נחייב במקרה זה, יש חשש שנבוא לחייב במקרים נוספים בהם המביט מהצד אינו מייחס את הפעולה לאדם, ולעומת זאת כאשר אדם האדם הכפות מונח בסמוך לסכר יאמר הצופה מהצד, שפלוני הרג את אלמוני, כיון שהוא רואה את האדם פותח את הסכר ומייד נהרג האדם הכפות, ואין חשש שיבוא להסיקו מכאן לחייב במקרים עקיפים.

וכן המניח את חבירו בביתא דשישא, שהוא בית סתום מכל עבר ומדליק שם נר ומת האדם הנמצא שם (מחמת מחסור באויר), מתחייב למרות שהרגו בעקיפין, כיון שהרואה אומר שפלוני הדליק את הנר והרג, לעומת זאת מי ששרף מאכל של חבירו וחבירו מת מרעב, לא נחייב את השורף, כיון שהמתבונן מהצד אומר שפלוני מת ממחסור באוכל.

וכן בנזקי בור, שיטת רב היא שחייב בעל הבור על נזקי השור רק אם מת מההבל (חוסר חמצן) ולא אם מת מהחבטא, והטעם הוא שבחבטא אנו אומרים שקרקע עולם הרגתו ואילו במקרה של הבלא בני אדם מרגישים שחופר הבור הוא שיצר את המחסור בחמצן

ע"פ הנ"ל 'מפסק גרמא' שמשמש שם בו בשבת, הלא לא נראה לעיני בני אדם ההבדל וא"כ יש לאסור שהרי בעיני בני אדם נראה שמפעיל חשמל בצורה רגילה ? ונראה, שכיון שמעיקרא מעיקרא לא ניכר המעשה גם במפסק רגיל וממילא יש מקום להקל. אולם אכן יש לעשות מפסקי גרמא שיהיו ניכרים בפעולתם ע"י השהיה או צורה חיצונית.